

Karadeniz Ülkelerinin Rekabet Gücü Analizi: Su Ürünleri Sektörü Örneği

Ahmet AYDIN^{1*}, Guchgeldi BYASHIMOV², Metehan YAYKAŞLI³

¹ Akdeniz Üniversitesi Finike Meslek Yüksekokulu Su Ürünleri Programı, Antalya

² Niğde Üniversitesi İşletme Bölümü Doktora Öğrencisi, Niğde

³ Akdeniz Üniversitesi Finike Meslek Yüksekokulu Dış Ticaret Programı, Antalya

e-posta: ahmetaydin-07@hotmail.com

Geliş Tarihi/Received:06.04.2014 Kabul Tarihi/Accepted:06.06.2014

Özet: Dünya su ürünleri üretimi son on yıl içerisinde hızlı bir şekilde artış göstermektedir. 2011 yılında dünyada 154 milyon ton su ürünleri üretilmiştir. Karadeniz bölgesi dünya su ürünleri üretiminde önemli havzaların birisidir. Karadeniz’e kıyısı olan ülkeler Bulgaristan, Gürcistan, Rusya, Romanya, Türkiye ve Ukrayna’dır. Karadeniz bölgesi dünya su ürünleri üretimi ve ticaretinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, Karadeniz ülkelerinin su ürünleri sektöründe rekabet gücünü belirlemektir. Bu çalışmada Balassa’nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksi kullanılmıştır. Sonuç olarak Karadeniz ülkelerinin dünya su ürünleri ticaretinde dezavantaja sahip oldukları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: AKÜ, Karadeniz, Rekabet Gücü, Su Ürünleri.

Competitiveness Analysis of Black Sea Countries: A Case Study of Fisheries Sector

Abstract: The world fisheries production is rapidly growing in the last decade. The world-wide fisheries production in 2011 was about 154 million tons. The Black Sea region is one of the major basins in the world fisheries production. The Black Sea coastal countries are Bulgaria, Georgia, Russia, Romania, Turkey and Ukraine. The Black Sea region is an important player in the world fisheries production and trade. The aim of this study is to determine the competitiveness of the Black Sea countries in the fisheries trade. In this study used Balassa’s index of Revealed Comparative Advantage (RCA). According to the findings the Black Sea countries have a comparative disadvantage in fisheries sector.

Key words: RCA, Black Sea, Competitiveness, Fisheries.

1. GİRİŞ

Karadeniz havzası, denize kıyısı olan ülkelerin ekonomilerini büyük ölçüde etkileyen en önemli balık havzasıdır (Eremeev and Zuyev, 2007). Karadeniz’e kıyısı olan ülkeler Türkiye, Rusya, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan ve Gürcistan’dır. Karadeniz’in toplam alanı 423,000 km² ve maksimum derinliği 2,212 metredir. Avrupa’nın en önemli nehirleri olan Dinyeper, Don ve Tuna ırmağı Karadeniz’e dökülür (Panin and Jipa, 2002).

Tablo 1. Karadeniz ülkelerine ait bazı demografik veriler

Ülke	Kıyı şeridi (km)	Kıyı nüfusu (kişi)
Bulgaristan	300	714,000
Gürcistan	310	650,000
Romanya	225	745,954
Rusya	475	1,159,000
Türkiye	1,400	6,700,000
Ukrayna	1,628	6,800,000
Toplam	4,340	16,768,954

Kaynak: BSERP, 2010

2011 yılında Karadeniz ülkelerinin toplam su ürünleri üretim miktarı 5.352.336 ton olarak gerçekleşmiştir. Bölgede 2000-2004 döneminde su ürünleri üretimi bakımından ciddi bir azalma görülürken, 2005-2011 döneminde su ürünleri üretimi tekrar yükselişe geçmiş ve bu dönemde toplam su ürünleri üretimi yaklaşık %27,5 oranında artmıştır. Su ürünleri üretim miktarı bakımından ilk sırada %82’lik payla Rusya gelirken bunu %13,15’lik payla Türkiye ve %3,80’lik payla Ukrayna ve diğer ülkeler takip etmektedir (Anonim, 2012a).

Su ürünleri besleyici özelliği nedeniyle dengeli beslenme açısından iyi bir gıda kaynağını oluşturmaktadır. 2009 yılı itibariyle yıllık kişi başına su ürünleri tüketim miktarı Rusya'da 22.3 kg, Ukrayna'da 16.2 kg, Gürcistan'da 8.3 kg, Türkiye'de 8.2 kg, Romanya'da 5.4 kg ve Bulgaristan'da 4.6 kg'dır (Anonim, 2012a). Buna göre Rusya hariç diğer ülkelerin kişi başına su ürünleri tüketimi dünya ortalamasının (18.6 kg) altında kalmaktadır. Su ürünlerinin ülke ekonomilerine olan katkısı son derece önemlidir. 2011 yılında Karadeniz ülkelerinin toplam su ürünleri ihracat değeri 3,8 milyar US\$'a ulaşmıştır (Anonim, 2012b).

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu araştırmanın ana materyalini uluslararası düzeydeki makro veriler oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan veriler BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Birleşmiş Milletler COMTRADE veri tabanından derlenmiştir. Söz konusu veriler Türkiye, Rusya, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan ve Gürcistan'ın su ürünleri sektörüne ait olup 2001-2011 dönemini kapsamaktadır. Araştırmada BM COMTRADE Harmonized System ürün sınıflandırması dikkate alınmıştır.

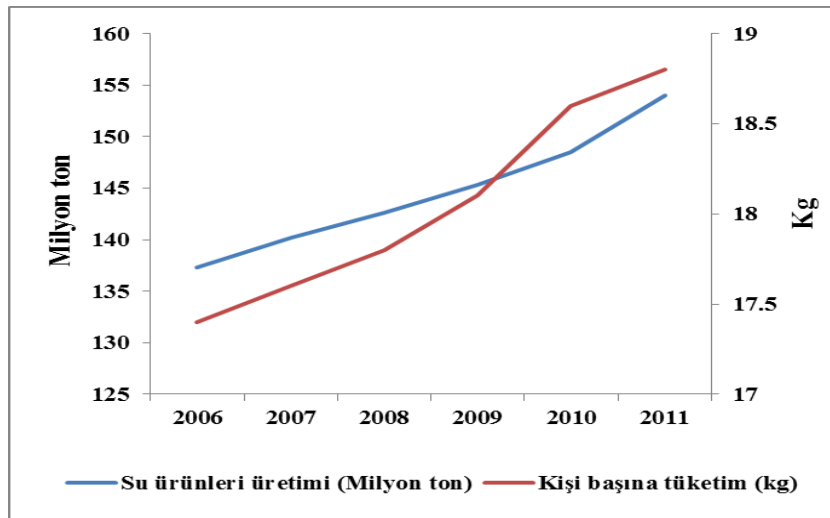
Araştırmacılar tarafından bir ülkenin belli bir mal veya sektördeki rekabet gücünü belirlemek amacıyla birçok analiz teknikleri geliştirilmiştir. Bu çalışmada Türkiye'nin su ürünleri sektörünün rekabet gücü Balassa tarafından geliştirilmiş olan Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksi yardımıyla analiz edilmiştir. Bu endeks yardımıyla bir ülkenin belli bir mal ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığı belirlenmektedir. Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksi şu şekilde formüle edilmektedir:

$$RCA_{ij} = (X_{ij} / X_j) / (X_{iw} / X_w),$$

Burada RCA_{ij} , j ülkesinin i malı için karşılaştırmalı üstünlükler endeksini göstermektedir. X_{ij} , j ülkesinin i malı ihracatını, X_j , j ülkesinin toplam ihracatını, X_{iw} , i malı dünya ihracatını ve X_w ise dünya toplam ihracatını göstermektedir. Endeks değerinin 1'den büyük olması, ülkenin ilgili malda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu, endeks değerinin 1'den küçük olması ise, ülkenin ilgili malda karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğunu söyler (Balassa, 1965).

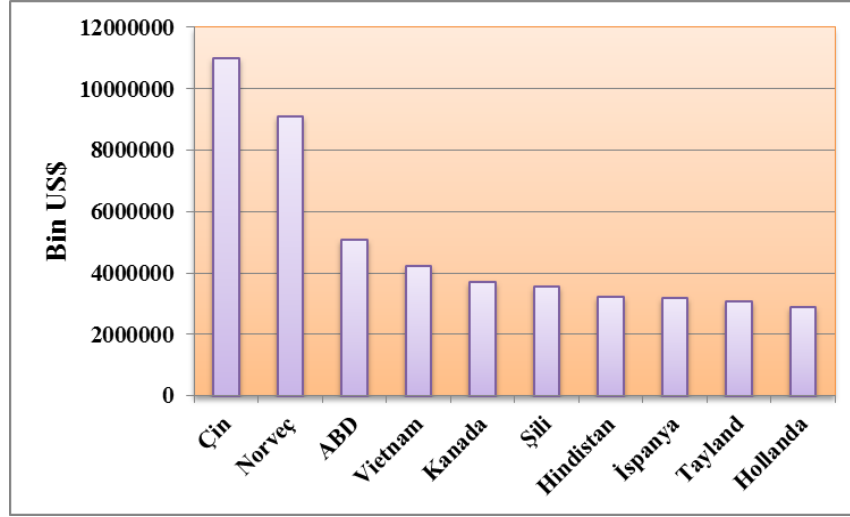
3. ARAŞTIRMA BULGULARI ve TARTIŞMA

Dünya su ürünleri üretimi 2006 yılında 137,3 milyon ton iken 2011 yılında 154 milyon tona yükselmiştir. 2006-2011 döneminde toplam su ürünleri üretimi %12,16 oranında artmıştır. Aynı dönemde avcılık ve yetiştiricilik yoluyla yapılan üretimde ise sırasıyla %0,44 ve %34,46 oranında artış gözlenmiştir. Toplam su ürünleri üretiminin %58,70'i avcılık yoluyla elde edilirken, %41,30'u yetiştiricilik yoluyla elde edilmiştir. Dünya su ürünleri üretiminde Çin (%41,23) lider ülke konumundadır. Bunu sırasıyla Endonezya (%7,57), Hindistan (%6,07), Japonya (%3,44), Filipinler (%3,35) ve diğer ülkeler izlemektedir (Anonim, 2012a).

Şekil 1. Dünya su ürünleri üretim ve tüketim trendi

Dünya su ürünlerinin ihracat değeri 2006-2011 döneminde %152 oranında artarak 95 milyar US\$'a ulaşmıştır. Buna karşın dünya su ürünleri ithalat hacmi 99 milyar US\$'a ulaşmıştır. Dünya su ürünleri ihracatında Çin (%11.5), Norveç (%9.54), ABD (%5.31), Vietnam (%4.44), Kanada (%3.87), Şili (%3.74), Hindistan (%3.36) lider ülkelerdir. 2011 yılı itibarıyla ilk ona giren ülkelerin toplam ihracat değeri 49 milyar dolar ve dünya toplam su ürünleri ihracatının %51.35'ini oluşturmaktadırlar (Anonim, 2012b).

Şekil 2. Dünya su ürünleri ihracatında ilk ona giren ülkeler (2011)

Son yıllarda ekonomik atmosferin olumsuz yönde ilerlemesine rağmen genel olarak Karadeniz ülkeleri aktif olarak büyüyen ekonomiler arasındadır. 2005 yılından bu yana Karadeniz ülkelerinin su ürünleri üretim trendi yukarı yönde seyretmektedir. 2011 yılında Karadeniz ülkelerinin toplam su ürünleri üretim miktarı 5.352.336 ton olarak gerçekleşmiş ve bu da dünya toplam su ürünleri üretiminin %3,45'ne tekabül etmiştir (Anonim, 2012a). Su ürünleri üretimi bakımından Karadeniz ülkeleri arasında ilk sırada %81.95'lik payla Rusya gelirken, bunu sırasıyla Türkiye (%12.77), Ukrayna (%4.08), Gürcistan (%0.61), Bulgaristan (%0.36) ve Romanya (%0.23) takip etmektedir.

Tablo 2. Karadeniz ülkeleri su ürünleri sektörünün ekonomik görünümü (2010)

Ülke	Üretim (Ton)	İhracat (Bin US\$)	İthalat (Bin US\$)
Bulgaristan	18,690	26,524	52,658
Gürcistan	31,064	6,547	29,764
Romanya	11,669	10,780	134,419
Rusya	4,196,539	2,162,849	2,022,937
Türkiye	653,660	312,935	133,830
Ukrayna	209,128	21,007	568,562

Kaynak: FAO, 2012.

Rusya su ürünleri üretiminde Karadeniz ülkeleri arasında lider ülke konumundadır. Su ürünleri Rusya ulusal ekonomisinin önemli bir sektörünü oluşturmaktadır. Rusya, Sovyetler Birliği döneminde su ürünleri üretimi bakımından dünyanın dördüncü lider ülkesiydi. 1990 sonrası ekonomik, politik ve iklimsel nedenlerden dolayı su ürünleri üretimi ne kadar gerilese de dünya su ürünleri üretiminde ilk ona girmektedir. Su ürünlerindeki yüksek ihracat, büyüyen ithalat ve artan nüfus sonucunda Rusya su ürünleri için cazip bir pazar haline gelmiştir. Rusya'nın 12 denize kıyısı bulunmaktadır ve bu da su ürünleri üretimi açısından büyük bir avantaj sağlamaktadır. Ülkede su ürünlerinin büyük bir kısmı avcılık yoluyla elde edilmekle beraber, su ürünleri yetiştiriciliği bakımından da önemli bir potansiyel bulunmaktadır. Su ürünleri yetiştiriciliği 1996 yılından bu yana istikrarlı bir şekilde artış göstermektedir (Anonim, 2005).

Rusya’da 2011 yılı itibariyle toplam 4,39 milyon ton su ürünleri üretimi gerçekleşmiş ve bir önceki yıla göre %4,6 oranında artış göstermiştir. En çok avlanan balık türleri arasında Alaska mezgit, mezgit, Atlantik ve Pasifik ringası, morina, somon vb. bulunmaktadır. Rusya aynı zamanda Karadeniz ülkeleri içinde en çok su ürünlerini ihraç eden en önemli ülkedir. 2011 yılında toplam su ürünleri ihracat değeri ise bir önceki yıla göre %15,4 oranında artarak 3,29 milyar US\$ olmuştur. Su ürünlerinin ihraç edildiği ülkeler arasında Güney Kore, Japonya, Çin, AB ve ABD bulunmaktadır (Anonim, 2012a).

Karadeniz balıkçılığında önemli bir yere sahip olan ülkelerin birisi de Türkiye’dir. Türkiye etrafı denizlerle çevrili Anadolu ve Trakya yarım adalarından oluşmaktadır. Türkiye’nin toplam su ürünleri üretim miktarı 2011 yılı için 703 bin ton olarak gerçekleşmiş ve bir önceki yıla göre %7,4 oranında artış göstermiştir. Toplam su ürünleri üretiminin %74,4’ü avcılıktan ve %25,6’sı yetiştiricilikten elde edilmektedir. 2011 yılında su ürünleri ihracat değeri 437 milyon US\$ iken, ithalat değeri ise 279 milyon US\$ olmuştur. Ülkemizin ihracat rakamlarındaki bu artışta, ekonomik değeri yüksek olan çipura ve levrek balık türlerinin önemi oldukça fazladır (Anonim, 2008; Anonim, 2012a).

Türkiye su ürünleri avcılığı ve yetiştiriciliği açısından oldukça yüksek potansiyele sahip olmasına rağmen bu potansiyelini yeterince değerlendiremeyen bir ülkedir (Taşdan ve ark., 2010). Türkiye birçok Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında bol miktarda iç su kaynaklarına sahiptir. Balık avcılığı tüm iç su kaynaklarında yapılırsa da ticari amaçlı iç su balıkçılık faaliyeti daha çok göl ve kıyılarda yapılmaktadır (Anonim, 2008).

AB ülkesi olan Romanya’da ise su ürünleri sektörünün ülke ekonomisine katkısı marjinal seviyede ve giderek daha da azalmaktadır. 2001-2010 döneminde toplam su ürünleri üretimi %36,67 oranında azalmıştır. Karadeniz’de balıkçılık faaliyetinin sadece Mart-Ekim aylarında yapılması, ekonomik değeri yüksek balık türlerinin sayıca az olması ve birçok balık türlerinin nesli tükenme tehdidi ile karşı karşıya olması sektörü olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca su ürünleri üretim maliyeti diğer AB ülkelerinden çok daha yüksek seviyededir (Neculita et al., 2010).

Bulgaristan’ın su ürünleri üretiminde düşüşler olmuş olsa bile 2005 yılından beri ülkenin su ürünleri üretimi giderek artmaktadır. 2005-2010 döneminde toplam su ürünleri üretim miktarı %76,6 oranında artarak 15.150 tona ulaşmıştır. Bulgaristan’da balıkçılık faaliyeti ağırlıklı olarak Karadeniz kıyı balıkçılığından ve başta Tuna nehri olmak üzere iç su balıkçılığından oluşmaktadır. Toplam su ürünleri üretiminin %44,44’ü iç su balıkçılığından ve %55,56’sı kıyı balıkçılığından elde edilmektedir (Anonim, 2002; Anonim, 2012a).

Gürcistan’ın 1991 yılında bağımsızlığına kavuşması sonrası ülke ekonomik ve sosyal anlamda zor bir döneme girmiştir. Mali kaynak eksikliği, esnek olmayan bankacılık ve kredi politikaları tüm ekonomik sektörleri ve özellikle su ürünleri sektörünü olumsuz etkilemiştir. Ülkenin balıkçılık filosu neredeyse yok olmuştur. Poti ve Batumi limanları ülkenin en önemli balıkçılık filosunu oluşturmaktadır. Günümüzde ülkenin toplam su ürünleri üretim miktarı 31 bin tondur. Su ürünlerinin %98 gibi büyük bir kısmı denizden avcılık yoluyla üretilmektedir. Elde edilen su ürünlerinin çok az bir kısmı yetiştiricilik yoluyla elde edilmektedir. Avlanan ürünlerin başında hamsi ilk sıralarda gelmektedir. Ülkenin balık işleme kapasitesi oldukça düşük seviyede olup avlanan balıkların büyük bir kısmı işlenmeden ihraç edilmektedir. Gürcistan su ürünlerini en çok Ermenistan, Azerbaycan ve Türkiye’ye ihraç etmektedir (Khavtasi et al. 2010).

Karadeniz ülkelerinin su ürünleri sektörünün karşılaştırmalı üstünlükleri

Bu çalışmada Türkiye’nin diğer Karadeniz ülkelerine karşı su ürünleri sektörünün karşılaştırmalı rekabet gücü analiz edilmiştir. Bu amaçla Balassa’nın geliştirmiş olduğu AKÜ endeksinden yararlanılmıştır. Karadeniz ülkeleri için hesaplanan AKÜ endeksleri Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Karadeniz ülkelerinin su ürünleri sektöründe AKÜ endeksi

Yıllar	Bulgaristan	Gürcistan	Romanya	Rusya	Türkiye	Ukrayna
2001	0.17	0.16	0.03	0.57	0.25	0.21
2002	0.15	0.05	0.02	0.53	0.40	0.11
2003	0.17	0.12	0.02	0.48	0.41	0.08
2004	0.16	0.06	0.02	0.31	0.49	0.03
2005	0.15	0.21	0.02	0.34	0.50	0.05
2006	0.17	0.19	0.01	0.33	0.52	0.03
2007	0.20	0.32	0.02	0.30	0.52	0.02
2008	0.18	0.89	0.03	0.22	0.64	0.01
2009	0.18	0.69	0.04	0.98	0.54	0.11
2010	0.23	0.75	0.04	0.99	0.50	0.07
2011	0.20	0.25	0.05	0.93	0.55	0.05

Kaynak: COMTRADE verilerinden hesaplanmıştır.

Karadeniz ülkelerinin su ürünleri sektörüne ait AKÜ endekslerine bakıldığında bu ülkelerin ilgili sektörde düşük rekabet gücüne sahip oldukları görülmektedir. Yani Karadeniz ülkeleri dünya su ürünleri ticaretinde karşılaştırmalı dezavantaja sahiptirler. Bununla beraber 2001-2011 döneminde Rusya ve Türkiye'ye ait AKÜ endekslerinin sürekli arttığı görülmektedir. Ancak 2008 yılında yaşanan dünya ekonomik krizi sonucu ülkelerin su ürünleri sektörü olumsuz etkilenmiş ve 2009 yılında AKÜ endeks değerlerinde düşüş gözlenmiştir.

Karadeniz ülkelerinden Rusya'nın su ürünleri sektörüne ait AKÜ endeksi son yıllarda 1'e yaklaşmaktadır. Ancak su ürünleri sektörü alt gruplar halinde incelendiğinde Rusya dondurulmuş balık (AKÜ=4) ticaretinde rekabet gücüne sahip iken, Gürcistan ise taze balık (AKÜ=1.13) ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Türkiye'nin su ürünlerinde en yüksek endekse (AKÜ=0.7) sahip olduğu ürün grubu ise balık filetosu ve soğutulmuş veya dondurulmuş diğer balık etleri grubudur.

4. SONUÇ

Dünya su ürünleri üretimi her geçen gün artmaktadır. Bunda özellikle su ürünleri yetiştiriciliğinin büyük bir payı vardır. Dünya su ürünleri üretimi bakımından önemli havzaların birisini de Karadeniz havzası oluşturmaktadır. Bu çalışmada Karadeniz'e kıyısı olan altı ülkenin su ürünleri sektörünün dünya ticaretindeki rekabet gücü analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksinden yararlanılmıştır.

Araştırma sonucunda Karadeniz ülkelerinin dünya su ürünleri ticaretinde dezavantaja sahip oldukları belirlenmiştir. Ancak son yıllarda özellikle Rusya ve Türkiye'deki ekonomik gelişmelere paralel olarak bu ülkelerin su ürünleri sektöründe de hızlı gelişmeler görülmektedir. Türkiye'de uygulanan teşvik ve destekler sonucu ülkenin su ürünleri sektöründe üretim ve ürün kalitesi bakımından artışlar olmuştur. Rusya ise son yıllarda ekonomik değeri yüksek su ürünlerini ihraç ederken, daha düşük ekonomik değere sahip su ürünlerini ithal etmektedir. Ayrıca 2002 yılından bu yana su ürünlerinin illegal avlanmasına ve ihracatına karşı alınan sıkı önlemler sektörün olumlu yönde gelişmesine katkı sağlamıştır. Sonuç olarak Karadeniz ülkelerinin dünya su ürünleri üretimi ve ticareti açısından önemli bir potansiyele sahip olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Anonymous, 2002, Fishery Country Profile: The Republic of Bulgaria, ftp://ftp.fao.org/fi/DOCUMENT/fcp/en/FI_CP_BG.pdf [Erişim tarihi: 11.01.2013]
- Anonymous, 2005, Survey of the fish industry in Russia, FAO/Globefish, Rome.
- Anonymous, 2008, Fishery Country Profile: The Republic of Turkey, ftp://ftp.fao.org/fi/document/fcp/en/FI_CP_TR.pdf [Erişim tarihi: 11.01.2013]
- Anonymous., 2012a. Food and Agriculture Organization of the United States. <http://www.fao.org/fishery/statistics/en> [Erişim tarihi: 10.01.2013]
- Anonymous, 2012b. UN COMTRADE, <http://comtrade.un.org/db/> [Erişim tarihi: 15.01.2013]

- Balassa, B., 1965. Trade liberalization and ‘revealed’ comparative advantage, *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 33:92-123.
- Eremeev, V. N. and Zuyev, G. V., 2007, Commercial fishery impact on the modern Black sea: a review, *Turkish Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, 7:75-82.
- Khavtasi, M.; Makarova, M.; Lomashvili, I.; Phartsvania, A.; Moth-Poulsen, T.; Woynarovich, A., 2010, Review of fisheries and aquaculture development potentials in Georgia. *FAO Fisheries and Aquaculture Circular*. No. 1055/1. Rome.
- Neculita, M., Sarpe, D. A., Afanase, C., Neculita, V., 2010, Romania’s fishing policy competitiveness in European integration context, *International Conference on Development, Energy, Environment, Economics*, 272-276.
- Panin, N. and Jipa, D., 2002, Danube river sediment input and its interaction with the north-western Black Sea, *Estuarine Coastal and Shelf Science*, 54/3: 551-562.
- Taşdan, K., Çeliker, S. A., Arısoy, H., Ataseven, Y., Dönmez, D., Gül, U. ve Demir, A., 2010, Akdeniz Bölgesinde Su Ürünleri Avcılığı Yapan İşletmelerin Sosyo-Ekonomik Analizi, *Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayın No: 179*, Ankara.